

فرهنگ واژه‌ها

دوآمدی بر مکاتب و اندیشه‌های معاصر

عبدالرسول مشکات (بیات)

با همکاری جمعی از نویسندگان

تهران

۱۳۹۰

سرشناسه: مشکات، عبدالرسول، ۱۳۴۶-

عنوان و نام پدیدآور: فرهنگ واژه‌ها: درآمدی بر مکاتب و اندیشه‌های معاصر / عبدالرسول مشکات (بیات)، با همکاری جمعی از نویسندگان.

مشخصات نشر: تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی؛ قم: مؤسسه اندیشه و فرهنگ دینی، ۱۳۹۰.

مشخصات ظاهری: سیزده، ۵۱۰ ص.

فروست: «سمت»؛ ۱۴۸۱. فلسفه؛ ۴۰.

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۵۳۰-۶۲۸-۹ ۷۰۵۰۰ ریال

وضعیت فهرست‌نویسی: فیبا

یادداشت: پشت جلد به انگلیسی: Abdolrasool Meshkat (Bayat). A Descriptive Lexicon on New Expressions

یادداشت: کتابنامه: ص. ۴۹۵-۵۰۲.

یادداشت: نمایه.

موضوع: فلسفه جدید — قرن ۲۰ م.

شناسه افزوده: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی.

شناسه افزوده: مؤسسه اندیشه و فرهنگ دینی

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۰ ق ۵ م ۸۰۴ B

رده‌بندی دیویی: ۱۹۰

شماره کتابشناسی ملی: ۲۴۲۱۳۳۹

فرهنگ واژه‌ها (درآمدی بر مکاتب و اندیشه‌های معاصر)

عبدالرسول مشکات (بیات) با همکاری جمعی از نویسندگان

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی و مؤسسه اندیشه و فرهنگ دینی

چاپ اول: تابستان ۱۳۹۰

تعداد: ۱۰۰۰

حروفچینی و لیتوگرافی: «سمت»

چاپ و صحافی: سازمان چاپ و انتشارات اوقاف

قیمت: ۷۰۵۰۰ ریال. در این نوبت چاپ قیمت مذکور ثابت است و فروشندگان و عوامل توزیع مجاز به تغییر آن نیستند.

هر شخص حقیقی یا حقوقی که تمام یا قسمتی از این اثر را بدون اجازه ناشران یا مؤلف، نشر یا بخش یا عرضه یا تکثیر یا تجدید چاپ نماید، مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

تهران، خیابان انقلاب اسلامی، خیابان ابوریحان، شماره ۱۰۷ و ۱۰۹، تلفن: ۶۶۴۰۸۱۲۰، نمابر: ۶۶۴۰۵۶۷۸

www.samt.ac.ir

info@samt.ac.ir

مراکز بخش:

قم: شهرک امام خمینی (ره)، بولوار شهید کربسی، خیابان دکتر مفتاح، کوچه شماره ۱۰، انتهای کوچه

سمت چاپ، پلاک ۳۸، تلفاکس: ۲۵۱۷۷۴۸۷۷۷

پیام پژوهش

نیاز گسترده دانشگاهها به منابع و متون درسی با نگرش اسلامی در رشته‌های علوم انسانی و محدود بودن امکانات مراکز علمی و پژوهشی که خود را موظف به پاسخگویی به این نیازها می‌دانند، ایجاب می‌کند امکانات موجود با همکاری دانشگاهها و مراکز پژوهشی در مسیر اهداف مشترک به خدمت گرفته شود تا افزون بر ارتقای کیفی و کمی منابع درسی از دوباره کاری جلوگیری به عمل آید.

به همین منظور، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی و مؤسسه اندیشه و فرهنگ دینی اولین کار مشترک خود را با انتشار کتاب فرهنگ واژه‌ها به جامعه علمی کشور عرضه می‌کنند.

این کتاب برای دانشجویان رشته فلسفه به عنوان کتاب مبنایی تدوین شده است. امید است که علاوه بر جامعه دانشگاهی و سایر علاقه‌مندان از آن بهره‌مند شوند.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	پیشگفتار
۳	مقدمه مؤلف
۷	آزادی
۷	کلیات
۹	بررسی تاریخی
۱۱	وجه مختلف آزادی
۱۳	اشاره
۱۵	آناشیم
۱۵	کلیات
۱۶	بررسی تاریخی
۱۸	مؤلفه‌ها و ویژگیهای آناشیم
۱۹	گونه‌های آناشیم
۲۱	اگزستانسیالیسم
۲۱	کلیات
۲۲	بررسی تاریخی
۲۴	شیوه فلسفی و برخی از مضامین و مؤلفه‌ها
۲۸	نسبت اگزستانسیالیسم با برخی فلسفه‌های دیگر
۲۹	تأثیر اگزستانسیالیسم بر فرهنگ و علوم
۳۰	اشاره
۳۲	اومانسیم
۳۲	کلیات

صفحه	عنوان
۳۳	پیشینه و تاریخچه اومانیسیم
۳۷	جمع‌بندی از مؤلفه‌های اومانیسیم
۳۸	اقسام اومانیسیم
۳۹	تأثیر اومانیسیم بر اندیشه‌های دینی و فلسفی در غرب
۴۳	ملاحظه
۴۶	ایدئالیسم
۴۶	کلیات
۴۶	حوزه‌های گوناگون ایدئالیسم
۵۳	ایمان‌گرایی (فیدئیسم)
۵۳	کلیات
۵۴	گونه‌های ایمان‌گرایی
۵۸	ملاحظه
۶۰	پدیدارشناسی
۶۰	کلیات
۶۱	پیشینه تاریخی
۶۲	نظریه‌های شاخص در پدیدارشناسی
۶۷	پدیدارشناسی و حوزه‌های دیگر فلسفی
۶۸	اشاره
۶۹	پراگماتیسم
۶۹	کلیات
۷۰	زمینه تاریخی و فلسفی
۷۲	اصول و عناصر محوری پراگماتیسم
۷۴	تأثیر فلسفه پراگماتیسم بر برخی حوزه‌های دیگر
۷۶	ملاحظه
۷۹	پروستانیسیم
۷۹	کلیات
۷۹	پیشینه تاریخی

۸۰	عقاید و مؤلفه‌ها
۸۲	فرقه‌ها و انشعابات
۸۴	پست مدرنیسم
۸۴	کلیات
۸۸	زمینه‌های اجتماعی و فکری پست مدرن
۹۳	مضامین و مؤلفه‌های پست مدرنیسم
۱۰۵	عرصه‌های پست مدرنیسم
۱۰۹	ملاحظه
۱۱۸	پلورالیسم دینی
۱۱۸	پلورالیسم در عرصه‌های مختلف
۱۲۱	چهار توجه برای کثرت ادیان
۱۲۵	زمینه‌های فکری و تاریخی پلورالیسم دینی
۱۲۶	مبانی و رویکردهای پلورالیسم دینی
۱۳۴	اشاره
۱۳۶	پوزیتیویسم منطقی
۱۳۶	کلیات
۱۳۷	ریشه‌های تاریخی و فکری
۱۴۰	اصول و دعاوی پوزیتیویسم منطقی
۱۴۳	انتقادات
۱۴۶	تجربه گرایی (آمبریسم)
۱۴۶	تعریف
۱۴۷	نظریه‌های شاخص در تجربه گرایی
۱۵۰	اشاره
۱۵۲	تجربه دینی
۱۵۲	تعریف
۱۵۹	سیر تاریخی تجربه گرایی دینی و زمینه‌های آن
۱۶۲	طبقه‌بندی تجارب دینی

صفحه	عنوان
۱۶۶	ابعاد تجربه دینی
۱۶۹	دیدگاهها
۱۷۳	ملاحظه
۱۷۷	تساهل و تسامح (تفرانس)
۱۷۸	سیر تاریخی
۱۷۹	مبانی تساهل و تسامح
۱۸۲	حوزه های تساهل
۱۸۵	ملاحظه
۱۹۰	توتالیتاریسم
۱۹۰	تعریف
۱۹۱	زمینه تاریخی، اجتماعی و فکری
۱۹۳	ویژگیها و مؤلفه های توتالیتاریسم
۱۹۵	جامعه مدنی
۱۹۵	کلیات
۱۹۶	مهم ترین معانی جامعه مدنی در اندیشه سیاسی غرب
۱۹۹	مؤلفه ها و مبانی جامعه مدنی
۲۰۰	مجادلات در حوزه اندیشه سیاسی ایران در باب جامعه مدنی
۲۰۴	جهانی شدن
۲۰۴	تعریف
۲۰۵	نگاهی به زمینه تاریخی و دیدگاهها
۲۰۹	ابعاد جهانی شدن
۲۱۰	ملاحظه
۲۱۵	چپ و راست
۲۱۵	کلیات
۲۱۶	اصول کلی چپ و راست
۲۱۷	گروه های مختلف چپ و راست

۲۱۹	چپ و راست در ایران
۲۲۱	اشاره
۲۲۳	دموکراسی
۲۲۳	تعریف
۲۲۴	زمینه‌های تاریخی - اجتماعی و فکری دموکراسی
۲۲۵	اصول، مؤلفه‌ها و پیش شرطهای دموکراسی
۲۲۸	گونه‌های دموکراسی
۲۳۲	نقد‌های دموکراسی
۲۳۵	دموکراسی و حکومت دینی
۲۳۹	رنالیسم (واقع‌گرایی)
۲۳۹	کلیات
۲۳۹	رنالیسم در حوزه‌های مختلف
۲۴۴	رادیکالیسم
۲۴۶	رمانتیسم (رمانتیک‌گرایی)
۲۴۶	کلیات
۲۴۷	زمینه تاریخی
۲۴۷	ویژگیها و مؤلفه‌های فکری
۲۴۹	رمانتیسم در حوزه‌های مختلف
۲۵۳	زمینه‌گرایی و جامعه‌گرایی
۲۵۳	کلیات
۲۵۴	نقد جامعه‌گرایان و زمینه‌گرایان بر لیبرالیسم
۲۵۸	سرمایه‌داری (کاپیتالیسم)
۲۵۸	کلیات
۲۶۰	مؤلفه‌ها و ویژگیهای سرمایه‌داری
۲۶۱	سیر تاریخی و مراحل سرمایه‌داری
۲۶۷	اشاره

صفحه	عنوان
۲۷۰	سکولاریسم
۲۷۰	واژه‌شناسی و تعریف
۲۷۲	عوامل و زمینه‌های اجتماعی و فکری
۲۷۷	جمع‌بندی
۲۷۹	ملاحظه
۲۸۳	سوررنالیسم
۲۸۶	سوسیالیسم
۲۸۶	تعریف
۲۸۷	مؤلفه‌های سوسیالیسم
۲۸۹	سیر تاریخی، چهره‌ها و گونه‌ها
۲۹۲	اشاره
۲۹۳	شکاکیت
۲۹۳	تعریف
۲۹۴	پیشینه تاریخی و ادوار شکاکیت
۲۹۸	انواع شکاکیت
۲۹۹	حوزه‌های شکاکیت
۳۰۱	اشاره
۳۰۳	صهیونیسم
۳۰۳	تعریف
۳۰۳	مراحل تکون و تحول تاریخی
۳۰۸	عدالت اجتماعی
۳۰۸	زمینه تاریخی
۳۰۹	نظریه‌های گوناگون در معنای عدالت اجتماعی
۳۱۳	عقل‌گرایی (راسیونالیسم)
۳۱۳	کلیات
۳۱۴	عقل‌گرایی در فلسفه

صفحه	عنوان
۳۱۷	عقل گرایی در کلام
۳۱۸	عقل گرایی در عصر روشنگری
۳۲۲	فاشیسم
۳۲۲	تعریف
۳۲۲	مؤلفه ها و مبانی فاشیسم
۳۲۵	شرایط و زمینه های اجتماعی ظهور جنبشهای فاشیستی
۳۲۷	فرد گرایی
۳۲۷	تعریف
۳۲۸	فرد گرایی در حوزه های مختلف
۳۳۲	ملاحظه
۳۳۷	فلسفه تحلیلی
۳۳۷	کلیات
۳۳۹	تأثیرات فلسفه تحلیلی بر دیگر حوزه های فلسفی و معرفتی
۳۴۱	شاخه ها و چهره های فلسفه تحلیلی
۳۴۶	ارتباط با مباحث کلام و الهیات
۳۴۸	اشاره
۳۵۰	فمینیسم
۳۵۰	کلیات
۳۵۱	پیشینه و سیر تاریخی
۳۵۳	موجهای سه گانه فمینیسم
۳۵۵	گرایشهای فمینیستی
۳۵۸	فمینیسم اسلامی
۳۵۹	ملاحظه
۳۶۱	کلاسیسیسم (کلاسیک گرایی)
۳۶۱	کلیات
۳۶۲	ویژگیهای مکتب کلاسیک و چهره های آن

۳۶۴	گفتگوی تمدنها
۳۶۴	تعریف
۳۶۴	نظریه برخورد تمدنها
۳۶۸	سابقه نظریه گفتگوی تمدنها
۳۶۸	بررسی نظریه گفتگوی تمدنها
۳۷۰	ملاحظه
۳۷۳	لیبرالیسم
۳۷۳	کلیات
۳۷۴	ریشه تاریخی
۳۷۶	عرصه‌های لیبرالیسم
۳۷۸	مبانی و لوازم لیبرالیسم
۳۸۱	مؤلفه‌ها و ویژگیهای لیبرالیسم
۳۸۶	گونه‌ها و تحولات مفهومی لیبرالیسم
۳۹۱	ملاحظه
۳۹۷	ماتریالیسم
۳۹۷	کلیات
۳۹۸	گونه‌های ماتریالیسم در تاریخ فلسفه
۴۰۴	اشاره
۴۰۶	مارکسیسم
۴۰۶	کلیات
۴۰۷	محورهای اصلی مباحث مارکس
۴۱۰	انواع مارکسیسم
۴۱۴	محافظه گرایی
۴۱۴	تعریف
۴۱۵	آموزه‌ها و مؤلفه‌ها
۴۱۷	متفکران محافظه گرایی
۴۱۸	محافظه گرایی نو

۴۲۰	مدرنیته و مدرنیسم
۴۲۰	کلیات
۴۲۵	زمینه‌های اجتماعی، فکری و فلسفی مدرنیته
۴۳۶	ویژگی‌ها و مؤلفه‌های مدرنیته
۴۳۸	اصول و مؤلفه‌های مدرنیسم
۴۴۵	امواج و مراحل مدرنیته
۴۴۸	سنت و مدرنیته
۴۵۰	ملاحظه یک (چالش‌ها و بحرانها)
۴۶۰	ملاحظه دو (اسلام و مدرنیسم)
۴۶۹	ناسیونالیسم (ملت‌باوری، ملی‌گرایی)
۴۶۹	تعریف
۴۶۹	پیشینه و سیر تاریخی
۴۷۲	ملاحظه یک (ارزیابی)
۴۷۴	ملاحظه دو (ناسیونالیسم و ملی‌گرایی در ایران)
۴۷۷	هرمنوتیک
۴۷۷	تعریف
۴۷۸	نگاهی به سیر تاریخی و تحول مفهومی هرمنوتیک
۴۷۹	دیدگاه‌های مهم در هرمنوتیک
۴۸۷	ملاحظه یک (ارزیابی دیدگاه گادامر)
۴۸۹	ملاحظه دو (هرمنوتیک و فرائتهای مختلف از دین)
۴۹۵	کتابنامه
۵۰۳	فهرست اعلام

گروه نویسندگان

دکتر مهدی براتعلی پور، دکتر رضا بخشایش، محمد
مشکات (بیات)، عبدالرسول مشکات (بیات)، بهروز
حدادی، دکتر سید محمد علی حسینی زاده، دکتر سید
صادق حقیقت، حمید رجایی، محمد هادی طلعتی، دکتر
علی عسگری یزدی، محمد فتحعلی خانی، دکتر محمد تقی
فعالی، محمد کرمی، دکتر منصور میراحمدی

www.ketab.ir

پیشگفتار

مردم فرهنگ آفرین ایران زمین، اگرچه یکی از تمدنهای سترگ بشری را پایه ریزی و به جهانیان معرفی کرده‌اند، میزبان اندیشه‌های نو نیز بوده‌اند. در حقیقت راز بالندگی فرهنگ و تمدن این مرز و بوم را می‌بایست در گفت‌وگوی منطقی و نهادینه با دیگر اندیشه‌ها و فرهنگها جستجو کرد. این سیره تابناک، در طول سالیان دراز، هر چند با نشیب و فرازهای پرشماری روبه‌رو بوده است، تا به امروز به ایران و جهان نور و گرما بخشیده است و اکنون از پس قرون متمادی، فضای علمی و فرهنگی کشور به ویژه در دهه‌های اخیر متوجه به تضارب آراء و اندیشه‌هاست.

اما در فرایند تبادل افکار، آنچه به اندازه اصل آن - بلکه بیش از آن - مهم و ضروری است، ادبیات و آداب گفت‌وگو است. در این مسیر، تبیین مفهومی و بررسی علمی و بی‌طرفانه مفاهیم نو را می‌بایست بر هرگونه پیش‌داوری مقدم داشت. بی‌شک اقبال و ادب‌ارهایی که مبتنی بر آمیزه‌ای از حب و بغضهای فردی و سیاسی است، بر ابهامها و التهابها می‌افزاید و از بهره‌وری فکری جامعه شدیداً می‌کاهد. در مواجهه با مکاتب و مفاهیم نو، شیفتگی و خودباختگی، بدبینی و تحجر، و بالاخره منافع سیاسی و گروهی ضلعه‌های مثلثی‌اند که گفت‌وگوی علمی و منطقی را در خود حبس می‌کنند. در این فضا، گرد و غبارهای شیفتگی و بدبینی و سودانگاری را باید با ترنم نقد و تبیین علمی فرونشانند و با حقیقت‌بینی و واقع‌نگری به استقبال میهمانی اندیشه‌ها رفت.

به منظور پاسخگویی به یکی از نیازهای معرفتی جامعه به ویژه دانش‌آموختگان و فرهیختگان، شناسایی و تبیین علمی و بی‌طرفانه مفاهیم و مصطلحات روز و اهم نظریه‌ها و مکاتب معاصر در حوزه‌های مختلف در دستور کار

قرار گرفت و پس از دو سال بررسی و تحقیق، به یمن عنایات ربّ و دود و تکاپوی ثمین و سمین شماری از محققان و اندیشمندان حوزه و دانشگاه، فرهنگ واژه‌ها متولد و به زیور طبع آراسته شد.

ادبیات روان و مختصر و مفید بودن مباحث کتاب از یک سو و انتخاب دقیق و کاربردی مفاهیم و مکاتب معاصر و بررسی و نقد فاخر و منصفانه آنها از سوی دیگر موجب شد که مورد اقبال و استقبال جامعه علمی قرار گیرد.

واژه‌شناسی، اصطلاح‌شناسی، مفهوم‌شناسی و تبیین عناصر و مؤلفه‌های اساسی و نیز معرفی بنیان و مروجان اصلی و جریان‌شناسی تاریخی هر نظریه از اهم مباحثی است که در بررسی تبیین هر مکتب فکری به آن پرداخته شده است. گفتنی است با توجه به تغییر و تحولات مفهومی و تولد مفاهیم و نظریه‌های جدید، امید است با همکاری و پشتیبانی سازمان سمت، چاپهای بعدی کتاب با مباحث تکمیلی و مفاهیم و مکاتب نوین همراه باشد.

در پایان جا دارد از اهتمام و مدیریت علمی محقق فرزانه جناب آقای عبدالرسول مشکات (بیات) و سعی بلیغ و تلاش گران سنگ محققان و اساتید همکار و زحمات بی‌دریغ مدیرعامل، برنامه‌ریزان و کارگزاران مؤسسه اندیشه و فرهنگ دینی در بخشهای مختلف تقدیر و تشکر به عمل آید.

... واپسین کلام حمد و ثنای ایزد منان است چنان که در آغاز نیز.

مقدمه مؤلف

عصر رسانه‌ها، اهالی این سیاره را - با همه گسست‌ها - از جهاتی نیز به هم نزدیک کرده است و دغدغه‌های فکری مشترکی را فرادید آنها می‌گذارد. جامعه ما نیز جزئی از این جهان فشرده کوچک شده به حساب می‌آید و خواه‌ناخواه از همان سرشت و سرنوشت کلی برکنار نیست. این خود یکی از عللی است که هر از گاه شماری از مفاهیم و اندیشه‌های نوپدید خارجی‌نژاد، در منطقه البروج فکری ما قرار می‌گیرند و محور مجادلات و منازعات اندیشگی مان می‌شوند؛ اما با وجود این کسانی نیز، که از امکان انقطاع هویت جامعه نگران‌اند، معتقدند که برخی یا کثیری از این مفاهیم و افکار - دست کم با این هیئت و شمایل - مسئله اولی و دغدغه کانونی جامعه ما نبوده‌اند و فراتر از قدر لازم، ذهن و ضمیر و زبان ما را به خود وامی‌دارند. اساساً هر اندیشه و هر مکتبی، در بستری ویژه و در زمینه و «گفتمانی» مخصوص می‌روید. با واریسی تاریخی، در تبار این اندیشه‌های وارده، به وجهی نیکو کاشف به عمل می‌آید که هر یک غالباً به مثابه تعدیل یا حتی تعریطی بر یک افراط پیشین بوده است و با خاستگاهی خاص، و در پاسخ به نیازی ویژه در دار و دیار خود، تکون و تولد یافته است. به هر روی مقصود از این سخنان، فرایاد آوردن تفاوت فضاها و نیازها، و تأکید بر مراعات کردن آنها و پرهیز از قیاس مع الفارق است.

باری، عقیده فوق اگرچه بهره‌ای تام از حقیقت دارد و اگرچه در مسیر تمدن‌سازی گزیر نیست جر آنکه از مرحله ترجمه و تقلید به مرحله اجتهاد و ابتکار نائل شویم، اما در عین حال، عواملی چند سبب می‌شود تا این مفاهیم و افکار نو به دور از هیاهوی مرسوم و با انشراح و گشودگی تمام، مورد مطالعه و ژرف کاوی قرار گیرند:

یکی اینکه، به هر روی این میهمانهای خواننده و یا ناخوانده، خواسته یا ناخواسته سوار بر توسنی تندپا و حصار نشناس، به نام «رسانه» همواره به برج و باروی باورها و انجمن اندیشه‌ها آمده و می‌آیند و عزم اقامت کرده و می‌کنند و امروزه می‌بینیم که همین ایده‌ها - خوب یا بد - بدون دقت و محابای ما و بدون آنکه از جانب ما گزینشی در کار بوده باشد، صورتِ ماده‌ها و یا حتی ماده صورتهای بومی و حتی دینی شده‌اند.

حضور و بلکه ازدحام بی‌پروا و غیر شفافِ این ایده‌ها و اصطلاحات، در مجادلات و مجامع جریده‌ای و جناحی، خود معضلی مضاعف است. بسیار دیده می‌شود که در این محافل، این مفاهیم به شکلی نازل و فرودین استعمال و استخدام، رد و قبول، وافی و اثبات می‌شوند بی‌آنکه آداب تعریف، و رسوم و حدود محل نزاع به‌جا آورده شود، و آنکه نتیجه: آشفته‌بازاری نفس‌گیر که تجارتي و سودی در آن به عمل نمی‌آید و چپ‌به‌سوالاتی صعب و غامض که مردمان را به سرگیجگی فرهنگی می‌اندازد و جامعه‌ای صدصدایی که در آن صدایی به صدایی نمی‌رسد! و در این میان کسانی نیز هم خویش را صرفاً مصروف این اختلاف کهن می‌کنند که این واردات آیا با انگیزه‌های ملحدانه و به مقصد باورسوزی و براندازی صورت می‌بندد و دامن زده می‌شود؟ یا سرشت جهان ارتباطات حین اقتضا می‌کند؟ و یا هم این و هم آن؟ و اما آنچه در این میان مسلم و مشهود است، انبوهی است از گزینه‌ها و آموزه‌های درست و نادرست از جهان مدرن - و نیز پسا مدرن - که بی‌هیچ تمهیدی، فرا راه انسان دیندار و جامعه مسلمان قرار گرفته و می‌گیرد؛ و نیز آنچه گریزان از انکار و مجامله است، این است که نه مواجهه منفعلانه و هراسیده، لایق جامعه‌ای با چنین پشتوانه‌های غنی دینی و فرهنگی است و نه کسی تا به امروز با دندان طرد و تحریم، و سلب و ستیز از این کلاف، گره‌ای گشوده است.

اما توصیه کتاب خرد و تصریح کتاب وحی در این زمینه و زمانه، نه این است و نه آن؛ بلکه بر اساس این دو موهبت خداوندی، مقدمه و پیش‌نیاز هر انتخاب مطمئن، عبارت است از «استماع اقوال» و اندیشه‌ها، و تدبر و محابای عالمانه در

گفتمانها و فرهنگها و آنگاه انتخاب و به گزینی، و به تعبیری «اتباع احسن». افزون بر آنچه گفته شد، باید دانست که اساساً فهم دنیای جدید و فرا جدید و فهم روابط و مناسبات آن و درک شایستگیها و ناشایستگیهای آن، تا مقیاس فراوانی در گرو شناخت چرخشها و تحولات فکری آن است. بدون وقوف به این مواقف فکری و مبانی معرفتی و بدون شناخت این «مفاهیم نوین» - که از جمله معماران جهان معاصر محسوب می‌شوند - نه می‌توان راستی و کاستی، و سره و ناسره آن را از هم بازشناخت نه می‌توان از موقعیت و نسبت جامعه اسلامی با جهان جدید، تعریفی صائب ارائه کرد و نه می‌شود دو مقوله «هویت» و «تجدد» یا ثبات و تغییر را به نحوی مطلوب در کنار هم نشاند و نه در راستای بازسازی سنتها و احیا و بازاندیشی اندیشه‌های دینی می‌توان کامروا شد و نه در عرصه‌های بین‌المللی و سیاست جهانی، مواضعی بخردانه می‌شود. داشت و نه به طریق اولی می‌توان از «گفتگوی تمدنی» و مراوده فرهنگی طرفی بست و نه حتی می‌توان از آن سخن گفت.

مطالعه و تأمل در تاریخ فلسفه‌ها و سرگذشت اندیشه‌ها، و عبرت‌آموزی از ظهور و سقوط آنها، یک هدیه و نفیسه دیگر نیز به رایگان به انسان می‌بخشد و بی‌دریغ ره‌توشه راه آدمی می‌کند و آن این است که آدمی را به عصری بودن فهم انسانی و به محدودیت افکار و تعالیم بشری و به عجز وی از ارائه طرحهای چندسونگر واقف می‌سازد و قوا و قواره آنها را به آدمی نشان می‌دهد و پیچیده شدن آنها را در نقصان و بطلان برملا می‌کند و ربایندگی و صولت و شوکت و مرجعیت نام آنها را فرو می‌کاهد. در طول تاریخ فکر و فلسفه، بسیاری از اندیشه‌های ساخته بشر - سره یا ناسره - با هیاو و داعیه‌های بزرگ و نویدها و امیدهای کلان و البته با اصرار و افراط بر سویه‌ای خاص، یکی از پس دیگری از ذهن نابغه‌ترین انسانها و حتی با دغدغه‌هایی ارزشمند زاییده شدند، بالیدند، دامن گسترده و کثیری را مشعوف و مشغول داشتند ...؛ اما صبحی بعد، به آرامی یا به ناگاه، به محاق احتضار و مرگ در افتادند ... و اینک تنها کالبدهای تجزیه‌شده آنهاست که در پای نهال اندیشه‌های دیگر قرار گرفته است.

به هر تقدیر چه بسا بتوان این گونه تأملها و نظاره‌گریها را گونه‌ای از «سیر فی الارض» محسوب کرد و افزون بر برگزیدن گزینه‌های درست، می‌توان از آن در راستای اندازه‌شناسی فاهمه بشری، بهره جست و آنگاه بار توقعات زیاده را از دوش خسته آن برداشت.

اینک این مجموعه کوچک حاضر، حتی‌المقدور بر مدار همان توصیه قرآنی و عقلانی (استماع اقوال و اتباع احسن) صورت تحقق بسته است و عددی از اندیشه‌ها و مکتبها و گزینه‌های پُر رواج این روزگار را، به اختصار و به دور از پیچیدگیهای مرسوم، تعریف و توصیف کرده است و در مواردی این توصیف را با رهیافتها و دیدگاههای انتقادی همراه نموده است و در محدوده توانایی، کوشیده است تا همواره از تعصب و پیش‌داوری پرهیزد و در هنگام تعریف و توصیف، از جانبداری - از هر جایی - پرهیز کند. فرونشاندن قدری از غبارها و اندکی از ابهامها و گوشه‌ای از آشفتگیها، جزو مهم‌ترین آمال آن است. این مجموعه با وقوف به موقف و قواره خود و اینکه بحر در کوزه نمی‌توان کرد، در عین حال مشتاق است که به منزله یکی از اولین پله‌ها در پیش‌قدم پژوهشگران نوپا و اندیشه‌ورزان جوان قرار گیرد و آغوش آن برای توصیه‌های اصلاحی و انتقادی همه صاحبان نظر و اندیشه، همواره باز و منت‌پذیر است.

عبدالرسول مشکات (بیات)

پاییز ۱۳۸۹